

HOLMENS SEVÆRDIGHEDER M.V.

(RUNDGANG)

Udarbejdet af mester ved orlogsværftet O.E. Holst med assistance af flådestationen.

OLE ERNST HOLST, er født 12/6 1877. Indtrådte som elev på søværnets underofficers-skole, Ovengade oven Vandet, 1/10 1892. Blev formand ved orlogsværftets tømrer- & dokafdeling 1/7 1907. Værkfører I den 1/10 1919, Mester I 1/1 1923. Afsked i 1946. Død omkring 1950 (OK J.K. Olsen kunne ikke finde den nøjagtige dato).

Man kommer ind på Holmen fra Prinsessegade på Christianshavn gennem Værftsbrovagten.

Værftsbrovagten er opført omkring 1860, men har senere gennemgået nogle forandringer, særlig i 1878 og 1909. Før 1909 fandtes der en pælebro mellem Christianshavn og den ø, Arsenaløen, hvorpå Værftsbrovagten ligger. I 1909 blev pælebroen nedrevet og erstattet med en dæmning.

Forinden man begiver sig på vandring gennem Holmen, der tjener som basis for søværnets skibe, er det sikkert hensigtsmæssigt ganske kort at omtale, hvorledes søværnets skibe op igennem tiderne har været baseret.

ERIK MENVED (1286-1319) var den første konge, der holdt en flåde med station i København. Før hans tid var skibene hjemmehørende i de landsdele og byer, der havde pligt til at bygge og udruste orlogsskibe.

VALDEMAR ATTERDAG (1340-1375) fandt det mere hensigtsmæssigt at have flåden stationeret ved Vordingborg, så meget desto mere som Lybeckerne i 1368 havde ødelagt København og sænket skibe ved indsejlingen til byen.

ERIK af POMMEREN (1412-1439) bestemte sig til, at flådens skibe atter skulle tilbage til København, og her lå skibene, da Hansestæderne i 1428 angreb København.

Man er af den formening, at det er KONG HANS(1481-1513), der omkring år 1500 oprettede marinens første egentlige orlogsværft som hovedværft. (Det kongelige værft).

Den første spire til orlogsværftet, det da kaldte "Kongelige Værft", lå på selve slotsøen (Slotsholmen). Her byggedes, tiltakledes og repareredes orlogsskibene.

Efterhånden som det kongelige værfts virksomhed voksede, og der tilkom flere og flere underafdelinger, blev pladsen på Slotsholmen for trang til de fornødne udvidelser, og den lige overfor slottet liggende BREMERHOLM blev da udset til anlægssted for et nyt værft, og dette kom således til at omfatte hele det areal, der strakte sig fra Holmens Kirke til Nyhavn og begrænsedes på den ene side af Børskanalen og Københavns havn og på den anden side af Den Botaniske Have, Charlottenborg Slot, Den militære Højskole, Det kongelige

Teater og Holmens kanal. Værftet kaldtes BREMERHOLM, senere GAMMELHOLM.

Da orlogsskibe, der under oplægning lå opankrede på strømmen, frembød en fare for at blive ødelagt ved en brandkatastrofe, som iøvrigt også, hvis den opstod i skibene, kunne blive skæbnesvanger for selve hovedstaden, blev skibene under Christian den Femte forlagt til HOCKEN, hvilket vil sige den nordlige del af det nuværende FLÅDENS LEJE. For at beskytte de på Hocken oplagte skibe mod isdrift, indpæledes Hocken, og der foretoges op ændring af denne.

Samtidig med opmudringen af Hocken opfyldtes en lille sandbanke i Hockens nordøstlige hjørne, og den derved frembragte lille ø fik navnet NYHOLM.

Hele arealet fra Christianshavn til Nyholm var grundet vand, der efterhånden indpæledes og opfyldtes, indtil det har fået den form, som det har i dag.

Med hovedstadens stigende vækst øgedes kravet til bebyggelse indenfor fæstningsvoldene, og i 1843 måtte marinen give afkald på areal til udvidelse af botanisk Have og i 1844 til opførelse af Det kongelige Teater.

Samtidig fremkom professor i arkitektur Hetsv. med en plan til anvendelse af Gammelholm, og resultatet blev, at værftet på Gammelholm blev ophævet ved lov af 1858. Københavns kommune fik derved fra 1865 rådighed over arealet, og de derværende bygninger blev efterhånden nedrevet. Nu vidner kun de gamle historiske bygninger på Slotsholmen - "Det gamle Bryggeri", "Tøjhuset", "Proviantgården" - om, hvor storslået værftet den gang var i sit anlæg.

Fra værftets anlæggelse her på Holmen omkring 1680 og til 1856 benyttedes benævnelsen "Holmen" for såvel Gammelholm som Nyholm.

I 1856 forandredes benævnelsen til orlogsværftet.

I 1924, da fabriksafdelingen overgik til at blive en marineministeriet underlagt civil institution med benævnelsen "Orlogsværftet", og da området militært set fik chefen for flådestationen som kommandant, ændredes navnet på omhandlede område fra "Orlogsværftet" til "Holmen".

Holmen består af 5 øer:

"ARSENALØEN" - "FREDERIKSHOLM" - "DOKØEN" og "ELEFANTEN",

samt af følgende med Christianshavn landfaste områder:

"QVINTUS" - "QVINTI LYNETTE" - "CHARLOTTE AMALIES BASTION" - "CARLS BASTION" - "REDANERNE" og det af luftmarinestationen benyttede område.

Når man har passeret Værftsbrovagten står man på

A R S E N A L Ø E N .

Umiddelbart indenfor Værftsbrovagten, på hovedvejens højre side findes rejst en sten til minde om følgende militære og civile personer af søværnet, der satte livet til under besættelsen:

Flyverløjtnant I
Arne Hroar Helvard
* 10-3-1915 + 22-6-1943

Artilleri-kvartermester III
Helge Emil Andreasen
* 9-3-1918 + 29-8-1943

Overkonstabel
Knud Basse Jensby
* 20-2-1923 + 29-8-1943

Værnepligtig
Børge Emil Georg Christensen
* 20-8-1922 + 29-8-1943

Proviant-math
Westty-West
* 11-10-1918 + 2-2-1944

Reservelæge
Erik Hagens
* 1-5-1909 + 6-6-1944

Flyverløjtnant I
Jørgen Lauritsen
* 11-10-1913 + 15-9-1944

Radio-kvartermester III
Thomas Friedrich Stotz
* 14-5-1910 + 26-11-1944

Flyver-kvartermester II
Thomas Kristian Nielsen
* 14-3-1905 + 26-12-1944

Artilleri-underkvartermester II
Knud Henning Møller
* 25-11-1920 + 13-2-1945

Søløjtnant
Aage Rübner Jørgensen
* 30-5-1915 + 29-8-1943

Torpedo-underkvartermester II
Christian Thomsen
* 2-3-1917 + 29-8-1943

Math-elev
Ove Kaj Rasmussen
* 21-10-1923 + 29-8-1943

Værnepligtig
Niels Bøje Olsen
* 17-3-1921 + 29-8-1943

Proviant-math
Josef Alexander Krysiak
* 10-12-1918 + 2-2-1944

Artilleri-underkvartermester I
Knud Brock Alsted
* 22-6-1914 + 12-7-1944

Flyverløjtnant II
Niels Juul Rysensteen Buchwald
* 1-8-1915 + 13-10-1944

Kaptajnløjtnant
Poul Erik Hildahl
* 29-9-1916 + 4-12-1944

Søløjtnant I
Willy Sigurd Holm Thomsen
* 19-3-1916 + 3-2-1945

Mine-math
Erik Edmund Andreasen
* 12-9-1921 + 24-2-1945

Søkadet
Erik Koch Michelsen
* 21-3-1923 + 3-3-1945

Kontreadmiral
Carl Hammerich
25-4-1888 + 21-3-1945

Math-elev
Bent Christensen
* 6-2-1927 + 28-3-1945

Søkadet
Gregers Jes Boy Bøjesen
* 13-1-1919 + 5-5-1945

Underkanoner
Tage Erhardt Langkilde
* 3-4-1920 + 5-5-1945

Artilleri-math
Børge Heltby
* 16-5-1921 + 20-5-1945

Instrumentmager
Otto From Petersen
* 6-11-1916 + 9-8-1944

Laborant
Aksel Kristian Frovin Kristensen
* 14-1-1902 + 8-5-1944

Former
Gunnar Mogens Dahl
* 7-5-1917 + 9-8-1944

Kontorist-Aspirant
Preben Aage Rathlau Larsen
* 12-3-1922 + 18-10-1944

Kleinsmed
Leif Steffen Vennike
* 5-10-1922 + 25-1-1945

Kontorbud
Lauritz Theodor Lauritsen
* 18-5-1878 + 6-3-1945

Skibsbyggerlærling
Ejnar Ole Wosolff
* 26-4-1925 + 17-3-1945

Kontorassistent
Poul Johan Frederik Heidner
* 27-12-1883 + 25-3-1945

Maskinarbejder
Finn Wolffgang Relme
* 7-5-1924 + 23-5-1945

Stenen blev afsløret af Viceadmiral Vedel den 5. MAJ 1946 og overleveret til chefen for flådestationens varetægt.

Længst tilbage til højre for hovedvejen ligger SØARTILLERIETS LABORATORIUM, opført 1846 med senere tilbygning 1893, samt en del pavilloner spredt over et areal, der benævnes "HALV TOLV".

(Vedrørende oprindelsen til benævnelsen "HALV TOLV" henvises til omtalen af bådeskurene på Frederiksholm).

Mellem laboratoriet og hovedvejen findes fodboldbaner, der benyttes af militært personel, klubber tilknyttet institutioner på Holmen samt enkelte skoler på Christianshavn.

Hele dette område af Arsenaløen, som findes øst for hovedvejen, er først dannet efter 1786, hvor der foretoges en storstilet opmudring af flådens leje og mudderet anbragtes der som fyld.

Fra Værftsbrovagten og videre nord på over Arsenaløen, Frederiksholm til Nyholms nordende går den såkaldte hovedvej. Det stykke af hovedvejen, som ligger på Arsenaløen benævnes "ÆBLEALLEEN". Æbletræerne er plantet i 1870.

Til venstre for hovedvejen ligger "SØVÆRNETS PRØVEANSTALT", der er opført i 1916.

Når man fra hovedvejen drejer ned ad vej 3, kommer man forbi "SØARTILLERIETS VÆRKSTED" opført 1887 med senere tilbygninger 1892-1938-1942 og kommer til "ARSENALGÅRDEN" også kaldet "KUGLEGÅRDEN". Betegnelsen "Kuglegården" stammer fra, at der tidligere opbevaredes kanoner og kugler overført fra tidligere kuglegård på øen Christiansholm.

Øen "CHRISTIANS HOLM" har indtil 1866 hørt med til Holmen, men i det nævnte år solgtes øen til A/S Christiansholms fabriker.

"KUGLEGÅRDEN" begrænses mod vest af arsenalbygningen med den mellem-liggende port "ARSENALPORTEN", mod syd af "ARSENALBYGNINGENS SØNDRE SIDEFLØJ".

Den i den nordre del af Kuglegårde beliggende bygning opført 1888 anvendes til kontor for bestyrelsen af Arsenalet.

"ARSENALBYGNINGENS SØNDRE SIDEFLØJ" opført 1770-1771 benyttes nu som administrationslokaler for søartilleriet. Stueetagen blev fra 1856 til 1891 benyttet som gymnastiksal. I 1895 indrettedes bygningen til granatmagasin og under verdenskrigen 1914 til 1918 en tid til udvidelse af søartilleriets værksted. I 1916 blev bygningen taget i brug for administrationslokaler for søartilleriet, der tidligere havde været underbragt i en nu nedrevet bygning på Dokøens østside ved hovedmagasingraven, hvor skibbyggerværkstedet nu ligger.

Lige øst for "Arsenalporten" findes opstillet panserplader anvendt ved skydeforsøg:

Ved "SYDLIGE ARSENALBYGNING":

Et ammunitionsophejningsrør, som det anbringes om bord i skibene, det har været opstillet på Amager til forsøgsskydning. (Batteriet Odin. Iver Huitfeldt).

Den store panserplade, der er stillet op ad muren, er en prøveplade til panserskibet "HERLUF TROLLE's" sidepanser. Den har været opstillet på Amagerfælle og fået 7 skud fra en 15 cm P.K' L/43 med 6,1 kg. dansk, røgfrit krudt og 51 kg. panserprojektil fra Krupp. Pladen er 160 mm tyk og af hærdet Chrom-Nikkelstål.

Et anker opfisket i Køge bugt under strygning efter miner omkring 1919.

Ved "NORDLIGE BYGNING":

200 mm panserplade af "HERLUF TROLLE's" sidepanser, beskudt med 24 cm

panserbrisantgranat, sprængladt med trotyl og forsynet med Bastrup-Mentz brandrør. Anslagsvinkel 90⁰, granaten gik helt igennem og sprængtes 2 m bag pladen.

Et anker opfisket i Køge bugt under strygning efter miner omkring 1919.

På Kajen ved slæbestedet:

Uden for Arsenalets vestside ligger en stor forsøgspanserplade til "OLFERT FISCHER's" sidepanser. Den har været opstillet på Amager til forsøg. Den er fra Schneider & Cie le Creusot, 174 mm tyk, betegnet nr. 19. Udholdt den 24' APRIL 1905 13 skud fra en 15 cm K. L/43 M/01. Ladning dels br.prm: Kr; 19 kg og dels røgfrit krudt 9 kg, 5 skud panserprojektil med kappe og 8 skud uden kappe á 51 kg. Anslagsh. 501 - 685 m.

Pladen udholdt yderligere i MAJ 1905 ved Bofors, 5 skud med 51,2 kg., projektil med kappe, anslagsh. 525 - 581 m. 1 skud med 45,5 kg. halvpanser granat, anslagsh. 623 m.

Der passeres herefter gennem "ARSENALPORTEN" mellem de to Arsenalbygninger, som er opført fra 1743 til 1746.

Arsenalbygningerne, der er opført efter Philip de Lange's tegninger ansås i sin tid for at være det skønneste og bedste indrettede arsenal i verden.

Nu benyttes den sydlige bygning til opbevaring af håndvåben, medens den nordlige bygning fra 1897 er taget i brug af fyrvæsenet til kontorer og magasiner.

I den sydlige bygning var der fra ca. 1920 til 40 et artillerimusæum, hvis effekter herefter opmagasineredes i tøjhusmusæet.

Den på den anden side af "Arsenalgraven" liggende ø, "CHRISTIANS HOLM" har tilhørt marinen fra 1723 til 1866. Øens opfyldning blev påbegyndt i 1695 af ingeniørkaptajn Georg Motzmann og kaldtes også til at begynde med "MOTZMANN'S PLADS". I 1743 ændredes navnet ved kongelig resolution til Christiansholm (Christian VI).

Øen blev anvendt til kuglegård og over den gik passagen fra Bremerholm gennem Arsenalporten, der da dannede hovedindgangen til Holmen, indtil Varftsbroen i 1863 blev taget i brug som hovedindgang.

Mellem Christiansholm og Arsenaløen var der en bro og på Christiansholm fandtes lige overfor "Arsenalporten" et par høje monumentale søjler. Forbindelsen mellem Bremerholm og Christiansholm foregik ved færgefart.

På Christiansholm opførtes i 1754 til 1762 en mastekran af ligende udseende som Nyholms kran. Da Christiansholm i 1866 blev solgt til Christiansholms fabrikker forbeholdt marinen sig ret til at benytte kranen endnu i 3 år, hvorefter den desværre blev nedrevet.

På denne ø lå ligeledes fra 1865 til 1869 den daværende søofficersskole - (søkadetakademiet) - som herefter overflyttedes til pigeskolen i Nyboder (Gernersgade 20) for senere atter i året 1939 at blive flyttet til Holmen på dens nuværende plads på Nyholm.

Turen går herefter videre langs "Nordre Arsenalbygning" nu benævnt "FYRMAGASINET". Fra fyrmagasinet forsynes alle fyrskibe og fyretablissementer med gods. Kajpladsen såvel ved Arsenalgraven som ved Proviantmagasingraven er forbeholdt fyrvæsenets skibe.

Herefter kommer man forbi "NORDLIGE SIDEFLØJ TIL ARSENALBYGNINGEN". Denne bygning er opført 1770-1771. Bygningen blev fra 1856 til 1866 benyttet som rapertværksted, indtil rapertværkstedet flyttedes til drejerværkstedet. Herefter blev bygningen taget i brug til proviantmagasin, og proviantgårdens beholdninger overførtes hertil.

Proviantmagasinet forsyner flådens skibe og institutioner med proviant. I gamle dage var det imidlertid således, at der også fra proviantmagasinet (proviantgården) udleveredes proviant til det på Holmen arbejdende personel, der indtil ca. 1625 indtog deres middagsmåltid ude på Holmen. Fra ca. 1625 opnåede visse personer tilladelse til i stedet for at indtage måltidet ude på Holmen "at nyde underholdning i hjemmet". Først omkring år 1700 "spistes der ikke mere på Holmen, men man fik udleveret proviant in natura". Sådanne proviantudleveringer fandt sted hver 4. uge, og en udleveringsdag var fridag. Det var en pligt for personellet at bringe al den udleverede kost hjem, og således kan nævnes, at der i 1732 udstedtes bestemmelser om afsked, såfremt kosten "forødtes" uden at blive bragt til hjemmet. Også i 1776 udstedtes meddelelse ved opslag på Holmen om omhandlede påbud med underretning om, at der ville blive rejst sag mod vedkommende ved den kombinerede ret, såfremt han ikke straks forføjede sig til hjemmet og afleverede kosten.

Længere fremme ved Proviantmagasingraven ligger "FYRVÆSENETS SKUR" til montering af bøger. Skuret er opført i 1920.

Efter at være kommet tilbage til hovedvejen, ser man øst for hovedvejen og nord for vejen langs "SNEDKERGRAVEN" en del bygninger tilhørende fyrvæsenet - længere tilbage "NYT MAGASIN FOR BRANDFARLIGE SAGER", opført i 1943, samt søværnets motorkøretøjstjenestes endnu ikke fuldførte bygning, påbegyndt opførelse 1946. Sidstnævnte bygning er et af tyskerne i Ålborg under besættelsen anvendt flyverskjul. Helt tilbage på "Halv Tolv" ligger nogle skure - "KANON-BÅDSSKURENE" - der nu anvendes som motorbådsskure.

Syd for vejen ligger "TÅGEMAGASINET".

Man kommer nu til "ARSENALBROEN". Denne bro kom til at spille en særlig rolle under besættelsen. Da tyskerne natten til den 29. august 1943 ville besætte Holmen og havde forceret Værftsbroen og ryddet vejen fra Værftsbroen til Arsenalbroen for "Spanske Ryttere" m.v., fandt tyskerne broen åben, således, at de ikke ad denne vej kunne komme videre over til Frederiksholm.

Tyskerne måtte da vende om og igenkøre ud gennem Værftsbroen og den lange omvej ad Refshalevejen for at komme ind på Holmen gennem Kongeporten. Tyskernes indrykning på Holmen blev herved en del forsinket, således at søværnets personel vandt kostbar tid til at udføre viceadmiral Vedels ordre til sænkning af de af

flådens skibe, der befandt sig på Holmen.

Efter at have passeret "ARSENALBROEN" kommer man over på

FREDERIKSHOLM.

Øst for hovedvejen ses en bygning med stærkt buet tag (Bohlendach); denne bygning har oprindelig været en udstillingshal ved vor første industriudstilling. Efter udstillingen flyttedes den til Holmen og anvendtes indtil 1854 til snedkerværksted, senere til møbelmagasin, hvorfor det stadig benævnes "GAMMEL MØBEL-MAGASIN". Da møbelmagasinet overflyttedes til sit nuværende sted i "SØNDRE MAGASINBYGNING" ved Takkelloftsgraven, anvendtes bygningen et stykke tid til "Tågemagasin". Nu anvendes den af orlogsværftet til materielopbevaring.

Langs kanalen, "SNEDKERGRAVEN", ligger bådeværftet, der er bygget omkring 186

Længere nede ved Frederiksholms sydøstlige hjørne ligger "MAGASIN FOR KASSERET GODS", indrettet i 1860 i Delehavens søndre skure, opført 1795. I "DELEHAVEN" opbevaredes tømmer, planker og brædder. Betegnelsen "Delehaven" har sin oprindelse fra det hollandske ord "Dele", der betyder brædder. På Gamleholm fandtes ligeledes en Delehave og det var i denne ilden opstod, som forvoldte den store brand i København den 5'-6'-7' juni 1795, hvor en fjerdedel af hele København brændte. Det skal lige i denne forbindelse nævnes, at indtil ca. 1750 anså man det for bedst at opbevare tømmer ved at lade det ligge i vandet - i tømmergravene -, men på det nævnte tidspunkt blev man klar over, at med undtagelse af det tømmer, som brugtes til pælebukkerne, burde alt det egentlige skibstømmer lægges på land og holdes tørt.

Vest for hovedvejen ligger "VAGERVÆSENETS MAGASINER", der i 1909 er indrettet i det tidligere mærsemagasin og i 1916 i "Sydlige gamle Masteskure". Vagervæsenets magasiner var tidligere på Lynetten.

Fra 1679 til 1810 påhvilede det Københavns magistrat at "underholde visse tønder der udlagdes på strømmen og på Rheden, således at de store skibe uden fare kunne passere", men fra 1810 overtog marinen søtønderne og fik herfor en mindre godtgørelse af magistraten. Senere gik dette arbejde over til at blive varetaget af de under marineministeriet hørende civile institutioner fyrvæsenet og vagervæsenet, som atter senere er smeltet sammen til "Fyr- og vagervæsenet".

Nord for disse magasiner i "søndre magasinbygning"s sydlige ende findes "Flådens kompasvæsen", der har alt flådens nautiske grej i regnskab og sørger for, at dette er i orden.

Chefen er tillige leder af det under handelsministeriet sorterende "Nautiske prøvekommer", der prøver og udsteder certifikater for kompasser til skibe ikke hørende under marinen.

Indtil 1874 var kompasvæsenet underlagt navigationsdirektøren, men i det nævnte år blev kompasvæsenet underlagt marinen.

Længere fremme, øst for hovedvejen, ligger "MOTORVÆRKSTEDERNE". Bygningen opførtes i 1929 og anvendtes indtil besættelsen som flyvemaskinværksteder; nu er værkstedet taget i brug for motortorpedobådernes motorer m.v.

På den anden side af hovedvejen - vest for denne - ligger en barak, opført i 1948; i barakken findes undervisningslokaler for math-skolen.

Selve math-skolen, der er underbragt på math-kasernen øst for motorværkstederne, ligger fordelt på begge sider af vej nr. 8. Math-kasernens bygninger er barakker opført i 1945-46.

På math-kasernen kan mather ikke hørende til skolen blive indkvarteret, om de selv fremsætter anmodning derom.

Det kan her nævnes, at det første spor af faste folk ses i 1632, hvor kong Christian den fjerde bestemte, at der stedse skulle være et anseeligt antal søfolk med deres officerer i København for altid at være beredt til søtjenesten. Forhen havde man, når situationen bød det, måtte hente personellet overalt i landet og i Norge.

Længere fremme ad hovedvejen findes til venstre "GASBESKYTTELSESMAGASINET" opført 1940. I bygningen er depot for søværnets gasmasker, røgdykkerapparater samt gassporingsapparater. Endvidere findes der en træningsbane - forhindringsbane -, der anvendes til optræning af personel i brugen af såvel gasmasker som røgdykkermasker.

Nord for gasbeskyttelsesmagasinet ligger "BEKLÆDNINGSMAGASINET", opført 1889. Før dette tidspunkt, fra 1872, havde beklædningsmagasinet til huse i den søndre ende af den nuværende "Nordre magasinbygning" ved Hovedmagasingraven.

Overfor beklædningsmagasinet - øst for hovedvejen - ligger "MAGASIN FOR BRANDFARLIGE SAGER" opført 1868. I daglig tale kaldes magasinet "Brandfri".

Bag dette magasin ligger "IDRÆTSBANEN", hvis anlæggelse er påbegyndt 1920; her foregår de sædvanlige opøvelser i fi idræt, og her afholdes idrætsstævner.

Midt på marken ligger "RADIOSKOLENS SENDESTATION" opført 1908. Den underste del af radiomasten består af fregatten "Fyen"s stormast. Sendestationen benyttes af marinen til kommunikation med marinens skibe, og blev da kaldt "Flåde-radio". Nu benyttes den udelukkende til skolebrug.

I samme bygning findes radiosektionens ASDICKOLE.

I nordkant af idrætsbanen ligger "GYMNASTIKHUSET" opført 1891.

Salen i gymnastikhuset har mange gange været anvendt til afholdelse af visse højtideligheder f.eks. i anledning af de forskellige chefer ved Holmens afgang eller tiltræden, til paroler og ved orlogsværftets 250 års jubilæum.

Endvidere kan nævnes, at denne sal blev benyttet til en sørgehøjtidelighed for 14 faldne englændere. Disse stammede fra undervandsbåden E.13, som under første verdenskrig i august 1915, strandede på Svaneklapperne - syd for Saltholm -. Undervandsbåden blev beskudt af en tysk torpedobåd, skønt undervandsbåden var inde på dansk søterritorium; englænderne mistede herved 15 mand; de 14 blev fundet og deres kister stod i gymnastiksalen fra den 20' til 25' august 1915.

Den 25' august blev en sørgehøjtidelighed afholdt, hvorefter kisterne blev båret over Dokøen til damperen "Vidar", der sejelede kisterne til England.

De overlevende englændere interneredes om bord i "Hekla" (undervandsbådsdivisionen) og på søværnets kaserne, senere på torpedostation Bramsnæsvig og herefter på hærens kaserne i Århus. Enkelte af dem undveg dog under interneringen, således blandt andet en søofficer under opholdet på søværnets kaserne.

Da Holmen den 29' august 1943 blev besat af tyskerne, blev en stor del af besætningerne fra de sænkede skibe interneret i gymnastiksalen under særdeles trange og ubehagelige forhold (ingen senge, kun ganske tynde køjemadrasser at ligge på og klumpet sammen i et stort antal, at der næsten ikke var nogen plads til rådighed til at kunne bevæge sig).

I 1918 blev der foretaget en tilbygning i gymnastiksalens vestlige ende for indretning af badeordning og toiletter, således at gymnastiksalen kunne benyttes til lazaret under epidemier. Salen er således også f.eks. under den "Spanske syge" efter krigen 1914-1918 blevet benyttet som lazaret.

I tilknytning til gymnastiksalen er i 1947 opført en træbarak, der ligeledes anvendes til gymnastiksal.

Længere fremme øst for hovedvejen ligger "KLEINSMEDEVÆRKSTEDET" opført 1918.

Syd for kleinsmedeværkstedet findes gallionsfiguren fra "LINISKIBET DANNEBROG", der løb af stabelen 1850 og var flådens sidste lineskib.

Øst for kleinsmedeværkstedet ligger en bygning opført omkring 1860 til brug for bygningsvæsenets kontorer og værksted samt til maketenderi.

Bygningen anvendes nu som "ARTILLERISKOLE". Der findes såvel klasseværelser som en artillerihal. I artillerihallen er opstillet forskellige kanoner, der anvendes i flådens skibe, og her har personalet lære at betjene de forskellige våben. Enkelte af våbene er anbragt på platforme, der kan bevæges med mekaniske anordninger, således at personalet også kan optrænes "under søgang".

Øst for artilleriskolebygningen ligger "BYGNINGSVÆSENETS ADMINISTRATIONS-BYGNING" opført 1940. Bygningsvæsenet oprettedes som særlig institution i 1880.

Forlades nu hovedvejen og drejes til venstre ad vej 9 den såkaldte "ELMEALLE", har man syd for vejen "FJERNKENDINGSSKOLEN" opført 1893 og ombygget til fjernkendingsskole i 1948.

Bygningen er skænket af Carlsbergfondet til brug som modelkammer. Hertil flyttedes marinens skibsmodeller i 1894 fra det tidligere modelkammer, der lå i spanteloftsbygningen på Nyholm.

Skibsmodellerne har været anbragt i bygningen til de under tyskernes besættelse af landet blev overflyttet til Frederiksborg slot, hvorfra de antagelig ikke mere vil komme tilbage til Holmen.

På første sal i bygningen ligger fortsat "MODELSAMLINGENS VÆRKSTED", der dels forfærdiger modeller til samlingen og dels apteringsmodeller til orlogsværftet.

GALLIONSFIGURERNE UDENFOR FJERNKENDINGSSKOLEN er til venstre for indgangen fra korvetten "Thor", flådens første skruedampskib bygget 1851 og til højre fra kongeskibet "Slesvig", bygget i Glasgow 1845.

Overfor fjernkendingsskolen, til højre for vejen ligger "GROVSMEDEVÆRK-STEDET" opført 1861.

I den nordlige ende af denne bygning findes "KEDELSMEDIEN" og i den midterste del findes "ORLOGSVÆRFTETS TRANSPORTAFDELING".

I forbindelse med omtalen af smedierne kan nævnes, at her opstilledes i 1790 den første dampmaskine, der blev anvendt her i landet. Vedkommende maskine benævntes da "ild eller dampmaskine" og var et hammerværk til smedning af linieskibsankre. Men det bør dog også anføres, at maskinen ikke havde succes, thi i 1801 erklæredes, at "af ild-maskinen haves ingen nytte"; og i 1803 smedede man atter "ved håndmagt som tilforn".

Længere fremme i elmealleen, nord for denne, ligger den gamle administration-bygning for chefen for orlogsværftet. Bygningen nævnes "NORDRE KONTORBYGNING". Bygningen, der blev taget i brug i 1863, rummer nu på 1' sal kontorer for "Personelkontoret", "Søværnets intendantur" og "Marineministeriets lønnings- og revisionskontor". I stueetagen findes "Kontor for værnepligtssager, "Redningsvæsenet" og "marineministeriets kassererkontor".

Overfor "Nordre kontorbygning", syd for elmealleen ligger "Orlogsværftets kontorbygning" opført 1883 med senere tilbygninger 1896, 1917 og 1939. Bygningen rummer kontorer for orlogsværftets administration, konstruktionskontor og materielinspektionens kontorer. En del af denne bygning har tidligere været anvendt til skolelokaler for den såkaldte "S & M skole" (Skolen for skibsbygning og maskinvæsen), der nedlagdes 15' marts 1916, da eleverne overgik til kadetskolen i Gernersegade. Fra 1909 til 1916 kaldtes skolen dog "Ingeniørelevskolen".

Fortsættes nu videre ad elmealleen passerer 2 gallionsfigurer, til venstre fra LINIESKIBET "DRONNING MARIE" (1880) og til højre fra FREGATTEN "NIELS JUEL" (1855). "Niels Juel" var orlogskaptajn Edouard Suenson's flagskib i slaget ved Helgoland 9' maj 1864.

Man står nu ved kanalen, der af en flydebro deles i 2 dele. Den nordlige del benævnes "Hovedmagasingraven" og den sydlige del "Takkelloftsgraven".

Den langs Hovedmagasingraven på Frederiksholm liggende bygning benævnes nu "Nordre magasinbygning", men blev tidligere benævnt "Hovedmagasinbygningen", og heraf stammer navnet på denne del af kanalen. Bygningen benyttedes til takkeloft, sejlmager- og skomagerværksted og som orlogsværftets varftslager samt af flådemagasinet for opbevaring af inventar (tæpper, skaffegreier, køjer o.s.v.).

Den langs Takkelloftsgraven på Frederiksholm liggende bygning benævnes nu "SØNDRE MAGASINBYGNING", men blev tidligere benævnt "Takkelloftsbygningen", og heraf stammer ligeledes navnet for denne del af kanalen.

Bygningen anvendes omtrent helt af flådemagasinet, og i bygningen findes

"Lægemagasinet", "Møbelmagasinet", Takkelmagasinet" samt "Udleveringssted for forbrugsgods". Resten af bygningen anvendes af "REVISIONSKONTORET" samt, i den sydligste ende, at det allerede tidligere omtalte "Kompasvæsen".

Disse to bygninger, der er opført i tiden 1767 til 1774, blev bygget i en stil, der harmonerer med bygningerne på Amalienborg. Bygningerne var tidligere forbundet med en portal i lighed med den portal, der forbinder arsenalbygningerne. I året 1865 tilbyggedes 1 etage.

Når flydebroen for enden af elmealleen er passeret kommer man over på

D O K Ø E N.

Dokøen, der tidligere blev benævnt "Ankerøen", er dannet ved opfyldning, der påbegyndtes j 1791 og først blev tilendebragt i 1890.

Til venstre ses "KANONHUSET" opført 1884. Kanonhuset benyttes til vedligeholdelsesarbejder.

Længere til venstre ligger "VASKEHUSET", opført 1888, men først taget i brug som vaskeri i 1919, efter at bygningen ikke mere anvendtes til "Kemisk laboratorium". Bygningen er oprindelig opført til tvistrenseri.

Langs den sydlige side af Dokøen ligger de såkaldte "KULSKURE" til opbevaring af brændslet til flådens skibe og institutioner på Holmen. Det østligste skur er dog i 1945 blevet taget i brug af søartilleriet for opmagasiner og eftersyn af kanoner.

Nord for tværvejen over Dokøen ligger det i 1926 opførte "SKIBBYGNINGS-VÆRKSTED" med overliggende spanteloft. Her langs Hovedmagasinsgraven lå tidligere søartilleriets administrationsbygning, som også gav ly for den i 1868 oprettede underofficerssskole - dog kun til undervisningslokaler, idet eleverne var underbragt i Søkvæsthuset.

Fortsættes af tværvejen over Dokøen kommer man tit "DOKØVAGTEN", hvorfra der går motorbåd til Kvæsthusbroen.

Syd for dokøvagten langs Dokøens vestsider ligger kulskure, hvoraf det nordligste kaldes "PARAPLYEN".

Drejes herefter nord på har man på højre hånd "MALERVÆRKSTEDET" dernæst, noget længere tilbagetrukket "SAVVÆRKET" og "TRÆLAGERET" og igen nord for "SNEDKERVÆRKSTEDET", opført 1886.

Man kommer nu til "TØRDOKKEN", hvis længde er 95m, bredde ved dokporten 18,2 m og dybde ved daglig vande til kølklodsernes overkant 5,8 m.

Dokken blev i nærværelse af den kongelige familie og ved fregatten "Sjællands indsættelse, indviet i året 1858.

Det er ikke den første tørdok, som marinen har haft. Før denne havde marinen sin tørdok på Christianshavn, på Klockers plads. Denne dok blev indviet i 1739. I forbindelse med denne dok kan det nævnes, at indtil 1783 lænsede man dokken ved at lade mænd trække pumpeværket. Først i 1783 indrettede FABRIKMESTER HENRIK GERNER pumpeværket, så dette kunne drives af heste, og denne måde anvendte man

indtil 1853, hvor man da overgik til at lade den erobrede kanonbåd "W.d.Tann"s maskine drive pumpeværket. Denne dok hørte til marinen indtil 1872, hvor den solgtes til Københavns havnevæsen.

Før denne dok byggedes, forsøgte man at grave en dok på Bremerholm, hvor den sydøstlige del af Tordenskjoldsgade nu ligger, men da dokken i 1682 var om-trent fuldført, brød vandet igennem. Man fornyede forsøget, men måtte opgive, da det viste sig, at der var kilder i bunden.

Den vestlige bygning syd for tørdokken er "TØRDOKKENS PUMPEHUS" og herefter "SNEDKERVÆRKSTEDET".

Øst for tørdokken ligger "VÆRKTØJSMAGASINET" opført 1926.

Herefter forlades Dokøen ved at passere "DÆMNINGEN", og man kommer igen over på

F R E D E R I K S H O L M.

Nord for vejen ligger "NYT MASKINVÆRKSTED" opført 1916.

Længere mod øst ligger "GAMMELT MASKINVÆRKSTED" opført 1855.

Derefter kommer, ligeledes nord for vejen, "KEDELSMEDIEN" opført 1887, i hvis vestlige del der i 1910 indrettedes "ORLOGSVÆRFTETS LYSCENTRAL".

Syd for vejen og øst for nordre magasinbygning ligger "OMKLÆDNINGSLOKALER FOR ORLOGSVÆRFTETS ARBEJDERE", opført 1944, og i denne bygnings kælder ligger "SAMARITERVAGTEN".

Før denne bygning blev taget i brug til omklædningslokaler, anvendtes nogle lokaler i stueetagen i den midterste del af søndre magasinsbygning, som på daværende tidspunkt blev kaldt "Takkelloftsbygningen".

Syd for bygningen med omklædningslokalerne ligger en bygning, anvendt til "BADEANSTALT FOR ORLOGSVÆRFTETS ARBEJDERE" og lidt længere mod syd "MARKETENDERI" for orlogsværftets arbejdere og funktionærer, opført 1932.

Længere fremme ad vejen ses syd for vejen "NYT ELEKTROVÆRKSTED" med tårn til justering af perioskoper til undervandsbåde, opført 1942.

Når man er nået op til hovedvejen ses til højre, øst for hovedvejen, "LANTERNEMAGASINET", indrettet 1872. Bygningen er opført 1860 som "Kabys- og vandkassemagasin".

Øst for lanternemagasinet ligger "MODELSNEDKERIET", opført 1918.

Sydøst for modelsnedkeriet ligger en større plads, der kaldes "SPÅNEHAVEN". En sådan spånehave fandtes også på Bremerholm; i spånehaven opbevaredes de fra tilhugning af tømmer fremkomne huggespåner, der efter ganske bestemte regler tildeltes folkene på Bremerholmen. Spånehaven tjente tillige som opbevaringssted for kasserede inventargenstande, gammelt tovværk o.l., der skulle sælges ved auktion. Det må antages, at man da "Magasin for kasseret gods" blev oprettet i "Delehaven" på Frederiksholm, har overført "Delehaven"s beholdning til den nu-værende "Spånehave", der jo så tilgængelig belv fritaget for opbevaring af det

til "Magasin for kasseret gods" afleverede gods.

Når man herefter går videre nord på ad hovedvejen, har man øst for hovedvejen "KOBBERSMEDIEN" og "METALSTØBERIET", opført 1884.

Bag denne bygning ligger "NYT STØBERI", opført 1917.

Øst for hovedvejen ved Frederiksholms nordside ligger nogle skure kaldet "KANONBÅDSSKURE, AFDELING I". Langs hele den østlige del af Frederiksholm fra anførte skure og ned til "Magasin for kasseret gods" findes sådanne skure, som er opført i tiden fra 1794 til 1830.

Skurene inddeltes i sin tid i afdelinger således, at "Første afdeling" lå nordligst og "Elvte afdeling" lige ved det sted, hvor nu "Magasin for kasseret gods" ligger.

Da man havde bygget 11 afdelinger, mente man ikke at have brug for flere; det viste sig dog senere, at man havde brug for endnu en halv afdeling. På grund af manglende plads på Frederiksholm byggedes denne afdeling på Arsenaløens nordøstlige ende og fik benævnelsen "HALV TOLV" = 11½ afdeling.

Blandt disse træskure ligger et enkelt jernskur, "PATRULJE-BÅDSSKURET", opført 1891. Skuret anvendes nu til oplagsrum.

Når Nyholmsbroen er passeret, befinder man sig på

N Y H O L M.

Lige ved broen ses to SKYDESTILLINGER, der er bygget af tyskerne under deres besættelse af Holmen fra 29' august 1943 til 5' maj 1945.

Øst for hovedvejen ligger nogle bølgeblikskure, opført 1887. Skurene benævnes "TORPEDOBÅDSSKURENE" og har været forsynet med ophalerbeddinger for torpedobåde og undervandsbåde. Nu anvendes skuerne, stadig med ophalerbeddinger, til motortorpedobåde samt til minestrygningsmagneter. I et af skurene findes et mindre værksted, indrettet i 1948.

Længere fremme, lige for hovedvejen, ligger "SØMINEVÆSENETS KONTORBYGNING", opført 1887, og øst for denne bygning ses "SØMINEVÆSENETS VÆRKSTEDER", opført 1882 med senere tilbygninger 1884 og 1892.

Søminevæsenet oprettedes som selvstændig institution 1 april 1878.

Mellem søminevæsenets værksteder og bølgeblikskurene går vejen til "KONGEPORTEN". Det var ad denne vej, at tyskerne kom ind på Holmen den 29' august 1943.

Fra hovedvejen drejes herefter mod vest ad vej 19.

Nord for vejen bag søminevæsenets kontorbygning ses som første

bygning "TØMMERSKÆRM NR. 13", der er magasinbygning for søminevæsenet, og nord for tømmer-skærmen ses i 2 bygninger "ORLOGS-VÆRFTETS AKKUMULATORVÆRKSTED" indrettet 1917.

Vest for søminevæsenets kontorbygning ses "SØMINEVÆSENETS KONTORBARAK", der ligeledes hører til søminevæsenet, og som benyttes til kontorlokaler. Barakken er oprindeligt opført til "Soldater hjem", men har - på grund af manglende plads i søminevæsenets kontorbygning - måttet inddrages til kontorlokaler.

Nord for søminevæsenets kontorbarak ses "TØMMERSKÆRM NR. 9", der anvendes som oplagsplads m.v. for kystflåden. Navnet "Tømmer-skærm" stammer fra, at orlogsværftet tidligere havde en del af sit tømmer oplagt under disse skærme.

Nord for tømmer-skærm 9's vestlige ende findes det såkaldte "ARBEJDSSKUR NR. 16". Denne bygning indeholder bl.a. et større anlæg, der anvendes til at opøve personellet til at kunne optræde med dragerveste under vand, samt til at kunne sluse sig ud af en undervandsbåd.

Syd for hovedvejen ses "MILITÆRT TORPEDOVÆRKSTED" og "VESTRE TORPEDOMAGASIN", opført 1939 til 1941. I samme bygnings sydlige del har kystflåden et mindre reparationsværksted.

I 1875 fik marinen sin første torpedo, indkøbt hos Whitehead.

Nede ved kajen ses syd for vejen "UNDERVANDSBÅDSDEPOTBYGNINGEN" opført 1916.

Umiddelbart syd for "Undervandsbådsdepotbygningen" findes "TORPEDOBÅDSKAMRENE" opført 1911. I denne bygning findes foruden selve kamrene, kontorlokaler for "TORPEDOBÅDSDIVISIONEN".

Ud fra kajen ses 5 broer, der anvendes som fortøjningssted for flådens lettere enheder. De sydligste 3 broer benævnes "TORPEDO BÅDSBROERNE", bro nr. 2 fra nord "UNDERVANDSBÅDSBROEN" og den nordligste bro "HEKLABROEN" - sidstnævnte navn fordi krydseren "HEKLA", bygget 1890, var oplagt her gennem mange år som kaserneskip for undervandsbådsdivisionen og senere tillige som underbringelsessted for chefen for kystflåden med stab ("Hekla" flyttedes i 1948 og placeredes på siden af kaserneskipet "Fyen" ved "Elefanten").

På et lille fremspring af kajen udfor undervandsbådsdepotbygningen ses "LADESTATION FOR UNDERVANDSBÅDE".

Fortsættes herefter ad vejden nord på langs kajen ses til højre 2 af de ældste eksisterende bygninger på Holmen, nemlig "GAMLE VESTRE TAKKELLADSHUS VEST" og "GAMLE VESTRE TAKKELLADSHUS ØST". Disse takkelladshuse er opført 1727-1729, og har væsentlig i det ydre beholdt deres oprindelige udseende.

"Gamle vestre takkelladshus øst" kaldes i daglig tale "HOLGER". I denne bygning var der, til brug for de snedkere, der midlertidig havde deres arbejde på Nyholm, endrettet er reparationsværksted og et omklædningslokale. Ved omklædningslokalet var ansat en lokaleman ved navn Holger Larsen. Når snedkerne fra det egentlige snedker-værksted, der lå, hvor motorværkstederne nu ligger - på Frederiksholm lige nord for hovedvejen ved Frederiksholmsbroen - blev overflyttet til det mindre værksted på Nyholm, hed det sig blandt dem "Vi skal lige ned til Holger". Heraf benævnelsen.

"Gamle vestre takkelladshus øst" anvendes på følgende måde: I stueetagen i den østligste del har brandmesteren sit kontor og opbevaringssted for brandslukningsmateriel, omklædninglokaler m.v. På første sal findes "KVARTERMESTER- og UNDERKVARTERMESTERLOKALERNE" til brug for personalet for omklædning m.v.

Endvidere findes på første sal "SØMINEVÆSENETS MARKETENDERI".

I stueetagen i den vestlige ende af bygningen findes "MOTOR-KØRETØJSTJENESTENS VÆRKTØJS- og RESERVEDELSMAGASIN". Resten af bygningen anvendes til oplagsrum.

I "Gamle vestre takkelladshus vest" findes oplagsrum, forskellige værksteder og Garager hørende til materielboden samt "MOTOR-KØRETØJSTJENESTENS REPARATIONSVÆRKSTED". I den vestlige ende af bygningen findes "MATERIALBODEN".

Som nævnt har brandmesteren sit kontor i den østlige ende af "Gamle vestre takkelladshus øst". I modsætning til i tidligere tider har Holmen ikke mere sit eget brandkorps. Nu findes kun en brandmester og et mindre antal brandmænd, der har til opgave at føre tilsyn med det på Holmen værende brandslukningsmateriel, udføre brandvagt- og brandpatrouilletjeneste samt slukke mindre brande, for hvis slukning ikke formenes nødvendigt at hidkalde Københavns brandvæsen.

Tidligere havde Holmen sit eget brandkorps, der oprettedes i 1866. Til at begynde med var brandmesteren uniformeret, medens sprøjtemændene var civile, der dog under udrykning bar hjelm. Når folkene ikke var optaget af selve brandtjenesten arbejdede de på skomagerværkstedet for reparation af slangerne, der jo hovedsagelig tidligere var af læder.

Lille juleaftensdag om eftermiddagen var der almindelig brandmønstring med sprøjter o.s.v. over hele Holmen. I 1880 fik brandkorpset sin første dampsprøjte. Det bør nævnes, at Holmens brandkorps også har optrådt ved brande udenfor Holmen, således i 1884 ved Christiansborgs brand, i 1890 ved Kieler-pakhusets brand, i

1893 ved den store brand på Kongens Nytorv samt i 1912 ved Sukkerhusets brand i Helsingørgade.

Holmens brandvæsen blev ophævet 1922 og den nuværende tjeneste benævnes "BRANDTJENESTEN".

Betegnelsen "Materielboden" anvendes endnu i daglig tale for den del af "Gamle vestre takkelladshus vest", der nu optages af havnemesterens kontor m.m., og som - dog uofficielt - kaldes ekvipageafdelingen.

I materielboden, der som sådan blev ophævet i 1924, fandtes et lager af alle slags arbejdsredskaber, materialer, trækvogne m.m. til udlån til de forskellige afdelinger på Holmen. Denne materialbod blev bestyret af en værftsunderofficer.

Holmens havnemester er leder af "Ekvipageafdelingen", og det påhviler denne at foranledige udført alle forhalings- og fortøjning arbejder ved skibe, som ikke er under kommando eller ikke hører under divisionerne, assistere orlogsværftet ved doksætninger, udføre kørselsarbejder med arbejdskraft m.m.. Indtil orlogsværftet i 1948 selv overtog alt arbejde ved stabel afløbningerne, foretog "Ekvipageafdelingen" også disse. Det første skib, hvor orlogsværftet selv varetog stabel afløbningen, var fyrvæsenets skib "Faros", der blev sat i vandet den 7. januar 1949.

Fortsættes videre, får man på højre hånd "SØOFFICERSSKOLEN. opført 1938-39.

Skolen er bygget i moderne stil blandt andet ud fra den betragtning, at det også påhviler nutiden at overleve bygninger, der kan vidne om den nuværende tids byggemåde.

På søofficersskolen uddannes unge mænd til søofficerer i linie til maskinmestre og intendanten i reserven for senere overgang til linien, samt til søofficerer i reserven.

Personel, der skal være kystofficerer, er kun en kortere tid (ca. ½ år) på denne skole, hvorefter det afgår til kystdefensionen for videre uddannelse.

I 1939 flyttedes søofficersskolen hertil fra de i 1869 for skolen indrettede lokaler i den gamle pigeskole i Nyboder på hjørnet af Gærnersgade og Borgergade.

Søofficersskolen oprettedes i 1701 og har op gennem tiderne dels virket under forskellige navne og dels været underbragt forskellige steder. Før 1701 uddannedes søofficererne på den i 1647 oprettede navigationsskole, hvis oprettelse iøvrigt stod i nøje forbindelse med bestræbelserne for at skaffe dygtige befalingsmænd

til flåden. Den 16. september 1679 antoges for første gang specielle lærlinge, som efter nogle års uddannelse anvendtes til underløjtnantstjeneste, og disse lærlinge blev stammen til det i 1701 oprettede søkadetkorps.

Vedrørende søofficerer i reserven kan nævnes, at der først fra 1868 er blevet afholdt skole for uddannelse af disse.

På den plads, hvor skolen nu ligger, lå skibsbygningsværkstedet indtil 1927, hvorefter det overflyttedes til Dokøen.

Ved skolens nordøstlige hjørne er anbragt "GALLIONSFIGUREN FRA KORVETTEN "HJEMDAL" (1856)" og ved den sydvestlige ende "GALLIONSFIGUREN FRA KORVETTEN "DAGMAR" (1861)". Begge disse korvetter har gjort tjeneste som kadetskibe.

Endvidere findes anbragt udfor bygningens nordvestlige hjørne et ANKER FRA KORVETTEN "PEDER SKRAM" (1864).

Der drejes herefter til venstre ad vej 23 op langs søofficersskolen. Nord for vejen ligger en større plads, der benyttes som eksercerplads. Pladsen var før besættelsen græstilsået og meget smuk, men da tyskerne havde besat Holmenopgravede de pladsen og belagde den med sten, slagger og grus.

Når man kommer op til hovedvejen ser man til venstre og øst for hovedvejen "GAMLE ØSTRE TAKKELLADSHUS", der fra samme tid som de tidligere omtalte takkelladshuse, nemlig fra 1729. Ved takkelladshusets nordlige ende er der dog i 1801 tilbygget en kontorbygning, der nu benyttes til "KVARTERMESTERSKOLE"; fra 1903 anvendtes den i nogle år til officersskole. (Skole for søofficerer, efter at disse havde gjort nogle års tjeneste).

I "Gamle østre takkelladshus" findes regnet fra syd, "MINESKIBS DIVISIONENS KONTORER" samt "RADIOSKOLEN", "RADIOSEKTIONENS VÆRKSTED" og klasseværelser hørende til kvartermesterskolen.

Til højre og ligeledes øst for hovedvejen ligger "SPANTELOFTSBYGNINGEN", der er opført i 1742. Denne bygnings stueetage er for største delen optaget af "KAMRE FOR MINESTRYGERE"; i den nordligste ende findes "FROKOSTSTUE FOR KVARTERMESTERSKOLEN OG UNDERKVARTERMESTERSKOLEN".

På første sal findes "EKSERCERSALEN", der anvendes af skolerne en mindre "FOREDRAGSSAL" samt "UNDERKVARTERMESTERSKOLEN".

Imellem "Gamle østre takkelladshus" og "Spanteloftsbygningen" kan man på den anden side af "SØMINEGRAVEN" se "QVINTUS" hvor vestligst "MINESEKTIONEN" har til huse og østligst ligger et areal, der anvendes af kystdefensionen; her findes den bygning, som daværende søminekorpset, 1. afd. anvendte, før det fik sine lokaler

i den nuværende kvartermesterskole, hvorfra der i 1888 flyttedes til søminevæsenets nuværende administrationsbygning.

Qvintus er oprindelig anlagt som bastion i 1765.

Den vej, der forbinder Qvintus med den noget sydligere liggende "CHARLOTTE AMALIES BASTION" kaldes, ligesom alle veje, der forbinder to bastioner, for "KURTINEN"; denne vej blev i 1907 gennemskåret og over gennemskæringen byggedes en bro, der benævnes "KURTINEBROEN".

Ved denne gennemskæring af kurtinen opnåede man at kunne sejle mellem "SØMINEGRAVEN" og "MINEBÅDSGRAVEN". Navnet "Minebådsgraven" stammer fra, at man tidligere havde liggende særlige både som depot både for minerne.

I søminegraven, omtrent lige ud for kvartermesterskolen, skete der i 1878 et sørgeligt uheld, idet en mine fra et stangtorpedoapparat, anbragt om bord i depotbåd nr. 11, eksploderede, hvorved 2 officerer, 3 underofficerer og 8 mand såredes alvorligt. En af underofficererne døde senere af sine kvæstelser.

Der fortsættes nu nord på ad hovedvejen op på venstre hånd haves eksercerpladsen. Hvor denne plads nu findes, lå tidligere orlogsværftets 3 beddinger, på hvilke de fleste af marinens skibe fra perioden 1690 til 1927 er bygget.

På den nordligste af disse beddinger blev det første skib bygget på Nyholm. Det var Orlogsskibet "DANNEBROG", der løb af stabele i året 1692, og som med Ivar Huitfeldt som chef sprang i luften ved slaget i Køge bugt 1710.

Det var også denne bedding, at englænderne i 1807 væltede et så godt som færdigt linieskib.

Det kan i denne forbindelse nævnes, at det i det hele taget var en meget ublid behandling, englænderne gav Holmen, idet de bl.a. medtog alle bjælker, alt hamp og stangjern, værksteder og maskiner ødelagdes, smediernes blæsebælge blev skåret itu. Sprøjtepramme blev ødelagt og alle brandslangerne ituskårne, så slukning af eventuel udbrydende ild blev umuliggjort.

Træerne blev hugget om eller afbarket, tømmermændenes værktøj medtaget - ja, selv kakkellovnene blev ødelagt eller bragt om bord i de engelske skibe.

Op ad spantelloftsbygningen - udfor hvor den nordligste bedding lå - kan man endnu se "STOPSTØTTEN TIL NORDLIGSTE BEDDING". Til den ne stopstøtte var fastgjort et stoptov, hvis anden ende var fastgjort til skibet, således at man ved afløbningen forhindrede skibet i at løbe længere ud, end man ønskede.

Nord for eksercerpladsen ligger "PLANBYGNINGEN", der er opført

omkring 1764. Planbygningen har sit navn fra, at gulvet i bygningen blev benyttet som spanteplan. Her blev skibenes spanterids aftegnet og spanternes figur tilhugget og derefter samlet.

I 1913 ombyggedes planbygningens tag, idet selve tagets form dels andredes og dels løftedes for at kunne give plads i bygningen for opmagasinering af kul.

Før denne grundmurede planbygning opførtes, lå her den gamle spanteloftsbygning, kaldet "CHABELONHUSET", opført i 1741.

I den sydlige ende af planbygningen blev efter professor de Jardins tegning opført "PAVILLONEN", hvorfra de kongelige herskaber kunne overvære stabelafløbningerne. Pavillonen blev fjernet i 1875.

Når kongen ved stabelafløbninger gæstede Holmen, anvendtes kongechaluppen. Den ældste kongechalup var hvid med en forgyldt neptun i stævnen og rigsvåben agter. I 1872 forærede den russiske Zar, Alexander III, Christian IX en ny blåfarvet kongechalup. Sidste gang en sådan kongechalup med særlig påklædtechaluproere er benyttet, var ved "NIELS JUEL"s stabelafløbning i 1918.

Det kan her nævnes, at da orlogsskibene "NEPTUNUS" og "SJÆLLAND" løb af stabelen den 16. juni 1750, var kong Frederik V til stede iført søofficersuniform, og dette var den første lejlighed, hvor man så en af de danske konger bære marinens uniform. Iøvrigt var det ret problematisk, hvad man på det tidspunkt kan kalde "Marinens uniform", hvilket eksempelvis fremgår af, at vistnok Steen Bille i 1839 skrev til marineministeriet og besværede sig over et manglende ordentlig uniformsreglement. Han anfører her blandt andet: "Enhver går med, hvad man har lyst til. Man ser blå og frå kavaier, med lange og korte kraver. Nogle går med horn- eller tøjkanpper, andre med ankerknapper, nogle med trekantet hat, andre med kasketter". Endvidere bemærkes: "At det var rart at være befriet for på skansen at møde synet af store og små stråhatte, blanke hatte, kasketter, grå hatte og sorte og runde hatte, som afvekslende tjener officererne til hovedbeklædning"

Sådanne stabelafløbninger fejredes iøvrigt med stor højtidelighed, og der var her lejlighed til for udenforstående at komme på Holmen - i de ældste tider, dog ikke for "Qvindfolk og børn". En ordre vedrørende en stabelafløbning i 1742 (Orlogsskibene "WENDEN" og "Tre Croner") lød således: "Som de på Nyeholm på stabelen stående 2 nye orlogsskibes bygning førstkommende onsdag eller torsdag skal udløbe af landet, så skulle høytærede herr Schoutbynacht foranstalte,

at alle militaire, officiere, borgere og alle andre skikkelige folk, gemene soldater, Qvindfolk og børn undtagne, samstedt blive tilladt frie ind og udgang til Nyeholm".

At sådanne stabelafløbninger dog ikke altid har moret "Hans Kongl Mayest", kan vides af følgende meddelelse til en provst Hee, der skulle tale ved orlogsskibet "SOPHIA FREDERICIA"s stabelafløbning, idet kongens skriftlige ordre til provsten vedrørende begivenheden slutter med "at bede Dem forfatte talen så kort som muelig".

Nu benyttes planbygningen som "SKYDEBANE", (indrettet 1948) samt dens nordlige del til opholds-, omklædnings- og spiselokale for maskinmestre, maskin-kvartermestre m.fl. - i almindelighed kaldet "LOKALET". Udenfor arbejdstid benyttes enkelte af disse lokaler til "SOLDATERHJEM"

Her skal lige erindres om, at et maskinkorps som sådan først oprettedes den 23. maj 1851. Det fik da som chef en søofficer benævnt "Officeren i mekanik og hydraulikfaget", hvilken betegnelse dog kort efter ændredes til "Chef for maskinkorps og søetatens vandbygningsvæsen".

Vest for planbygningen står "MASTEKRANEN" også kaldet "NYHOLMS KRAN". Kranen er opført 1746-1751. I 1858 og i 1922 har kranen gennemgået hovedreparationer, idet hele den øverste tømmerkonstruktion blev fornyet. Forbindingen er udført med surringer af tov for at undgå ved forboltning at svække tømmerets styrke. Iøvrigt er der det interessante ved kranens opbygning, at murværket kun i meget ringe grad indgår som en "bærende kraft", men hovedsagelig kun findes for at beskytte den indre trækonstruktion mod "vejr og vind".

Øst for hovedvejen findes "KASERNENS HAVE", og her ses "SØVÆRNETS KASERNES SOLDATERHJEM" samt "KASERNENS SYGEAFDELING".

På sygeafdelingen behandles i almindelighed lettere sygdomstilfælde; endvidere findes der her en "TANDKLINIK".

Før kasernehaven anlagdes, fandtes der her en del tømmer-skærme.

Længere fremme ses "FLÅDESTATIONENS ARREST", i almindelighed kaldet "ARRESTHUSET", opført 1891. Arresthuset er indrettet som arresthuse i almindelighed, og behandlingen af arrestanterne er ligeledes som i andre arresthuse. Arrestforvareren er en vagtmester.

Før arresthuset blev taget i brug, anvendtes nogle i 1880 særlig indrettede arrestlokaler på første sal i "NYHOLMS VAGT" i "BYGNINGEN UNDER KRONEN", som den efter 1945 kaldes.

I gamle dage tog man jo noget hårdere på de begåede forseelser end nu, hvor kun frihedsberøvelse anvendes; på den anden side findes der dog også eksempler på, at man har taget noget humoristisk på straf-

femetoderne, således kan nævnes, at chefen for "HØICNHALD" i 1710 anvendte følgende straf overfor 2 mand af besætningen, der var blevet taget i hårdt slagsmål. De blev begge fastsurret til og samme tøndebånd, fik hver en tamp i hånden og måtte da afgøre mellemværendet offentligt, "så at spot og skade fulgtes ad".

"BYGNINGEN UNDER KRONEN", som tidligere indtil 1887, blev kaldt "HOVEDVAGTSBYGNINGEN" opførtes 1744. Bygningen ændrede navn i 1887, fordi "VAGTSKIBET SJÆLLAND", der var anbragt ved Hønsebroen nordlige ende, højeste kommando den 8. august 1887, og overtog hovedvagtens funktioner.

Vedrørende bevogtningen af Holmen kan iøvrigt siges, at denne op igennem tiderne har undergået en del forandringer, men dog altid er blevet udført såvel af militære som civile.

På Gammelholm lededes bevogtningen fra "GAMMEHOLMS HOVEDVAGT", der lå ved Holmens kirke. I denne hovedvagt holdtes vagt af officerer. Fra vagten førte en bro over Holmens kanal til Gammelholm, hvor der om dagen fandtes en "Opsigtsbetjent", der fra opsigtsbetjenthuset kontrollerede al ind- og udpassage af personer og gods. De andre to porte på Gammelholm - ved Kongens Nytorv og ved munden af Nyhavns kanal - var som regel lukkede, men dog besat med militære og en opsigtsbetjent.

Bevogtningen af den nuværende flådestation lededes, indtil 1874, fra hovedvagten ("UNDER KRONEN") af en vagthavende officer. Fra 1874 til 1887 lededes vagten af en overkanoner. Vagtmandskabet bestod på hver vagt af 1 underofficer og 30 værnepligtige.

I 1887 overgik ledelsen til vagtskibet ved Hønsebroen og i 1910 til søværnets kaserne.

I 1942 oprettedes en større militært formeret bevogtningsstyrke på ca. 200 mand - "HOLMENS VAGTKOMPAGNI" - og denne styrke underbragtes til 29. august 1943 i modelsamlingsbygningen (nu fjernkendings-skolen) og fra 5. maj 1945 til styrkens ophævelse (december 1947) i kaserneskipet "FYEN".

Fra sidstnævnte tidspunkt er bevogtningen varetaget af en styrke på ca. 85 mand, benævnt "HOLMENS VAGTSTYRKE".

Den civile bevogtning formeredes fra 1866 i et uniformeret politi. I 1868 oprettedes "HOLMENS POLITIKORPS", der lededes af en politi-assistent og bestod af ialt 20 mand, der forettede tjeneste ved de forskellige adgange m.v.

Dette korps ophævedes i 1942 og erstattedes af et vagtmesterkorps. Bygningen "UNDER KRONEN" anvendes nu som administrationsbygning

for chefen for flådestationen, der er kommandant for Holmens område. Endvidere findes i denne bygning "HOLMENS TELEFONCENTRAL". De første telefonforbindelser etableredes på Holmen i 1886 og telefonsystemet sorterede da udelukkende under søminevæsenet. I 1990 overtog Københavns telefoncentral telefonledningerne på Holmen.

Uret "Under Kronen" er skænket af Christian den VI.

Chefen for flådestationen uddeler i denne bygning hvert år på HOLMENS HÆDERSDAG den 29. januar "HOLMENS HÆDERSTEGN" nu H.T.S. til det ham underlagte personel, når dette har gjort uafbrudt tjeneste i 25 år og iøvrigt opfylder de givne betingelser. Øvrige chefer uddeler samme tegn til det dem underlagte personel. Hæderstegnet indstiftedes af kong Christian VII i 1801 på hans fødselsdag den 29. januar. Det indstiftedes for "at opmuntre såvel til troskab og flid i vor tjeneste som til hæderlig opførsel indenfor denne". Tidligere uddeltes dette hæderstegn af over-ekvipagemesteren ved Holmen, og uddelingen fandt sted på Sejlløftet.

Indtil 1913 lå der mellem "Planbygningen" og "Under Kronen" en mindre bygning, nemlig DEN GAMLE SMEDIE", opført 1736.

Øst for bygningen "Under Kronen" ligger "SØVÆRNETS KASERNE", Der er opført 1908-1909, og som blev taget i brug den 10. juni 1910, samme dag, som vagtskibet "SJÆLLAND" strøg kommando.

Øst og nord for Søværnets Kaserne og bygningen "Under Kronen" ligger "BATTERIET SIXTUS", der blev anlagt i 1686 under navnet "NEPTUNUS". Såvel dette batteri som batteriet "Sixtus blev da betjent af Holmens tømmermænd og kanonerne på "Qvintus" af borgerlig artilleri.

Fra batteriet bliver der ved forskellige lejligheder givet salutter således f.eks. på kongens fødselsdag og ved andre begivenheder indenfor kongehuset samt når kongeflag hejses og nedhales i skibe under ophold i Københavns havn (den 9. april 1731 approberedes tegning til et kongeflag). På batteriet findes et orlogsflag, som fremmede orlogsskibe i henhold til internationalt ceremoniel skal salutere, når de kommer på besøg til København. Når en sådan salut er givet for flaget, besvarer batteriet denne med en salut for de ankomne skibes flag. Sådanne salutter blev oprindeligt afgivet for at tilkendegive, at man ikke havde sine kanoner skarpladte, når ankomst fandt sted - med andre ord for at tilkendegive, at man ikke havde fjendtlige hensigter.

Fra batteriet gives der hver dag kl. 0800 FLAG-SKUD, såfremt solen er oppe til det tidspunkt, ellers først ved solopgang; flagskud gives endvidere ved flagets nedhaling. Flaget på batteriet vajer fra

fra solopgang til solnedgang.

Vedrørende dette flag kan nævnes, at da Frederik den Femte døde i 1730, blev der i stedet for flaget hejst et særligt flag, der vajede i et halvt år. Flaget var sort med et hvidt kors.

Samme slags flag blev også hejst ved Christian den sjettes død i 1746; denne gang vajede flaget dog kun i 2 måneder.

Ved samme lejligheder førtes samme art flag i 1730 fra batterierr Neptunus, Tre Croner, Prøvestenen samt fra Kronborg, og i 1746 fra batteriet Christianus Sixtus og fra Kronborg.

Iøvrigt kan nævnes, at der i årene mellem 1784 og 1788 ikke hejst flag på Sixtus, men flaget hejstes i stedet for ved Citadellet.

På bastionen er anbragt en mindestøtte for afskediget KAPTAJN SCHRØDERSEE, der den 2. april 1801, skønt syg, frivilligt gik om bord i BLOKSKIBET "INDFØDSRETEN" for at overtage kommandoen efter chefen, KAPTAJN THURA, der var faldet; kaptajn Schrødersee blev ramt af en kugle og dræbt, netop som han betrødte falderebet for at gå om bord i blokskibet.

De gamle kanoner, opstillet på batteriet i 1879, stammer fra fregatten NIELS JUEL, de nyere fra krydserne HEJMDAL (1893) og GEJSER (1890).

Ved at fortsætte vejen vest på kommer man over på "ELEFANTEN". Fra 1879 til 1938 fandtes der en bro mellem "NYHOLM" og "ELEFANTEN", (ELEFANTBROEN).

Navnet "ELEFANTEN" stammer fra orlogsskibet "ELEFANTEN", der i året 1728 blev sænket her for at forhindre, at isgangen skulle skade de i "HOCKEN" opankrede skibe. Der fyldtes op om skibet, og der kom herved til at dannes en bradbæk, som gennem mange år har været anvendt som ekviperingsplads for marinens skibe.

Igennem en dl år har KASERNESKIBET "FYEN", der løb af stabelen 1882 og forandredes til kaserneskip i 1910, været fortøjet ved "Elefanten".

I 1948 er "KASERNESKIBET HEKLA" blevet fortøjet udenpå Kaserneskipet "FYEN", og begge disse kaserneskibe anvendes af KYST-FLÅDEN, dels til administrationslokaler og dels for personellet underbringelse.

Det kan iøvrigt fortælles, at der i 1891 blev afholdt et interessant skydeforsøg mod "HEKLA" for at prøve cellulosens egenskaber til at stoppe en læk frembragt ved et skud i vandlinien. Skibet var ved vandlinien forsynet med cellulosefyldte celler. Skudet blev affyret fra "ABSALON" med en 15 cm uladt granat imod "HEKLA"s vandlinie nogle

meter agten for stævnen. Granaten gik tværs gennem skibet, der umiddelbart herefter lettede og løb maksimumsfart i 1 time, hvorunder gennembruddet på begge sider var under vand. I begyndelsen virkede cellulosen efter hensigten, idet den udvidede sig og lukkede hullerne, så vandet kun i ubetydelig grad trængte ind i skibet. Ved slutningen af prøven var en del af cellulosen af bobølgen skyllet ud, således at vandet begyndte at trænge ind i skibet.

På "Elefanten"s vestligste del findes "VASKEHUSET", der anvendes af kystflådens personel.

Fra "elefanten"s vestende og ud til kasernes skibet går en mindre flydebro, der i almindelighed kaldes "BJØRNS BRO", idet det er chefen for kystflåden, KONTREADMIRAL BJØRN ANDERSEN, der har ønsket en sådan flydebro anbragt her. Broen er forfærdiget i 1948.

Ved at gå vest på fra "Elefanten" passeres "FLYDEBROEN", der spærres for "NYT LØB", etableret 1734, og ved at forsætte videre ad faste broen, kaldet "LINIEN", kommer man til "BOMMENS VAGT", hvor man ser det stykke faste bro, hvorfra en "FLYDEBRO" i næsten 200 år hver morgen ved arbejdstidens begyndelse og hver aften ved arbejdstidens ophør blev halet over til Toldboden for at formidle passage for Holmens folk. Omhandlede flydebro gik ud af brug i 1923, og der anvendes nu motorbåd til forbindelsen.

Syd for fastebroen ses en del til hverandre fastgjorte pontoner, som danner en bro, der benævnes "HØNSEBROEN", og syd for denne bro kan ses en pælerække imellem hvilke bomme er anbragt; den herved etablerede spærring danner Holmens begrænsning mod Københavns havn.

Før dette "trip" gennem Holmen er bragt til ende, skal der erindres om to begivenheder, der stadig vil stå i en sørgelig erindring nemlig:

Englændernes overfald på Danmark 1807, hvor Holmen blev besat fra 7. september til den 19. oktober, og hvor englænderne fjernede alle skibe, samt alt inventar og forråd til disse. Hvad der ikke kunne fjernes, ødelagde de, således blandt andet de skibe, der stod på beddingerne.

Endvidere bør mindes tyskernes besættelse af Holmen fra 29. august 1943 til den 5. maj 1945, hvor tyskerne blandt andet tømte alle militære depoter og magasiner for deres beholdninger, og hvor ledelsen af orlogsværftet fra den 29. november 1942 indtil 15. maj 1945 varetoges af et privat tysk værft.